

ХОДИМЛАР МЕХНАТИГА ҲАҚ ТЎЛАШ ҲИСОБИ ВА АУДИТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Аскарова Дилором Хожимуратовна,

Тошкент молия институти, PhD

Тошкент, Ўзбекистон. Email: d_askarova@umail.uz

ORCID: 0009-0005-8401-1106

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE ACCOUNTING AND AUDITING OF EMPLOYEE LABOR

Askarova Dilorom Xojimuratovna,

PhD, Tashkent Financial Institute,

Tashkent, Uzbekistan. Email: d_askarova@umail.uz

ORCID: 0009-0005-8401-1106

JEL Classification: M1,M4,M41

Аннотация. Мазкур мақолада "меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисоби" тушунчасининг моҳиятини ва унинг таркибий қисмларига атрофлича тушунча берилди, ходимлар билан ҳисоб-китобларни ҳисобга олиш ва аудитнинг мавжуд амалиётининг хусусиятлари батафсил таҳлил қилинди. Тадқиқотнинг пухта назарий ва услубий таҳлили амалий мисоллар бўйича, яъни "Ходимлар билан ҳисоб-китоблар" ҳисобининг батафсил тузиб, ходимлар билан ҳисоб-китобларни ҳисобга олишни такомиллаштиришни таклиф қилиш имконини берди. Шунингдек, аудиторга иш ҳақини ҳисобга олишнинг барча жиҳатларини қамраб олиш, иш ҳақи фондида акс эттиришининг тўғрилиги, ўз вақтидалиги, қонунийлигини текшириш, иш ҳақи фондининг барча жиҳатларини қамраб олиш, ҳуқуқбузарликларни тезкор аниқлаш ва сифатли аудит ўтказиш имконини берадиган такомиллаштирилган аудит методологияси таклиф қилинган. Бухгалтерия ҳисоби ва иш ҳақи аудитининг муаммоли соҳаларини ўрганиш ва уларни такомиллаштириш

йўналишларини аниқлаш иқтисодиёт жадал ривожланишининг асосий талабларидан ҳисобланади. Бу жараённи тўлиқ тушуниш учун иш ҳақи таъриф берилиб, роли асослаб берилган. Иш ҳақи ҳисоб-китобларини ҳисобга олишда мавжуд камчиликлар ва муаммоли масалалар қуйидагича аниқланади: қонунчилик базасининг таъсири, жараённинг меҳнат зичлиги, дастлабки ҳужжатлар, бухгалтерия ҳисобини автоматлаштириш ва операцияларни амалга оширишни назорат қилиш зарурати. Ҳар бир аниқланган муаммо бўйича иш ҳақи ҳисобини юритиш жараёнини такомиллаштириш ва соддалаштиришининг асосий усуллари кўриб чиқилади. Корхонада ходимлар учун тўловларни ташиқил этиш масаласи ходимлар, иш берувчилар ва давлат ўртасидаги ижтимоий ва меҳнат муносабатларининг асоси бўлиб, меҳнат ҳақи ҳисоби бухгалтерия ҳисобининг энг муҳим ва мураккаб соҳаларидан бўлганлиги ва тўғридан-тўғри меҳнат самарадорлигига алоқадорлиги билан

корхонанинг ҳисоб сиёсатида
марказий ўринни эгаллайди.

Abstract. In this article, the essence of the concept of "labour payment account" and its components were given a thorough understanding, the features of the current practice of accounting and auditing with employees were analyzed in detail. A thorough theoretical and methodological analysis of the research made it possible to propose improvements to the calculation of accounts with employees, based on practical examples. Also, an improved audit methodology was proposed, which allows the auditor to cover all aspects of payroll accounting, check the accuracy, timeliness, legality of the reflection in the payroll fund, cover all aspects of the payroll fund, quickly identify violations and conduct a quality audit. Studying the problem areas of accounting and salary audit and determining the directions for their improvement is one of the main requirements for the rapid development of the economy. To fully understand this process, salary is defined and its role is justified.

The shortcomings and problematic issues in the accounting of salary

Кириш. Бугунги кунда ҳар қандай корхонанинг ишлаши камида битта ходимнинг меҳнатидан фойдаланмасдан мумкин эмас. Ходим маълум миқдордаги ишни бажаради ва бунинг учун иш ҳақи шаклида ҳақ олади. Иш ҳақи, бир томондан, аҳоли даромадларининг таркибий қисми бўлса, иккинчи томондан, корхона учун бу асосий харажат ва шу билан бирга меҳнатни рағбатлантириш усулидир. Натижада, асосий қарама-қаршилик пайдо бўлади: ишчилар иш ҳақини оширишни, корхоналар эса меҳнат

Материал ва метод. Илмий тадқиқотларда иш ҳақи ҳисоб-китобларини ҳисобга олишнинг хусусиятлари, муаммолари ва

calculations are identified as follows: the impact of the legal framework, the labor intensity of the process, preliminary documents, the need to automate accounting and control the implementation of operations. The main ways of improving and simplifying the payroll accounting process are considered for each identified problem. The issue of organization of payments for employees in the enterprise is the basis of social and labor relations between employees, employers and the state, and wage accounting is one of the most important and complex areas of accounting and occupies a central place in the accounting policy of the enterprise, as it is directly related to labor efficiency.

Калим сўзлар: иш ҳақи, ҳисоб-китоблар, бухгалтерия ҳисоби, меҳнатга ҳақ тўлаш, бухгалтерия муаммолари, аудит, иш ҳақини ҳисоблаш бўйича аудитни такомиллаштириши

Keywords: payroll, calculations, accounting, payroll, accounting problems, audit, payroll audit improvement

харажатларини камайтиришни хоҳлашади. Ушбу қарама-қаршиликни бартараф этиш ва корхонада меҳнатга ҳақ тўлашнинг оқилона тизимини шакллантириш учун замонавий талабларга жавоб берадиган тегишли даражадаги бухгалтерия ҳисобини таъминлаш керак. Шу сабабли, иш ҳақи ҳисоб-китобларини ҳисобга олиш ҳолати доимий равишда янгиланиши ва такомиллаштириш чора-тадбирларини амалга оширишга муҳтож.

истикболларининг назарий ва амалий жиҳатлари кўплаб олимлар томонидан кўриб чиқилган, хусусан, А.В. Лещуев, В.В. Жиделева, Н.А. Волгин, А.В.

Мертнесян, Н.А. Матрусова. Маҳаллий олимлардан - иқтисодчилар А.А.Каримов, С.У. Мехманов, Б.Ҳамдамов, А.Абдуллаев, И. Қаюмов, Н.С.Санаев, Р.Нарзиев, Р.Д. Дўстмуродов, Ш.Н. Файзиев, И.Н. Қўзиев, А.З. Авлоқулов, Г.В. Пўлатов, М. Тулаков, Б.А. Хасанов, А.С. Ҳошимов, Ю.М. Сотиволдиевлар ўз ишларида меҳнатга ҳақ тўлашнинг бухгалтерия ҳисоби ва аудитининг илмий, услубий ва амалий жиҳатларини пухта ўрганиб чиқдилар.

А.А.Каримов меҳнат ва иш ҳақини ҳисоблашни бухгалтерия ҳисобининг энг муҳим ва мураккаб соҳаларидан бири, аниқ ва тезкор маълумотларни талаб қилувчи соҳа сифатида талқин қилган [1]. Иш ҳақини ҳисоблашда ходимлар сонининг ўзгариши, иш вақтидан фойдаланиш, иш вақтининг ўзгариши, меҳнатга ҳақ тўлаш ва корхонанинг ҳар бир ходими томонидан ҳисоблаб чиқиладиган иш ҳақи фонди, тўлов турлари ва ходимларнинг тоифалари иш ҳақини ҳисобга олиш зарур бўлади.

Х.Санаев ва Р.Нарзиевларнинг фикрича, аудитнинг мақсади меҳнатни тўғри ва илмий ташкил этиш, иш вақтидан унумли фойдаланиш, маҳсулот (иш ва хизматлар) таннархини пасайтиришдан иборат бўлиши керак [2]. Меҳнат харажатлари ва меҳнатга ҳақ тўлаш инспекциясининг асосий вазифалари меҳнатга ҳақ тўлаш тизимлари асосида меҳнат ресурслари самарадорлигини янада ошириш учун меҳнатни илмий ташкил этиш ва захиралар бўйича амалдаги қонун ва меъёрий ҳужжатларга меҳнатга ҳақ тўлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини аниқлашдан иборат. К.Ўразов ва М.Пўлатовларнинг фикрича, бухгалтерия ҳисоби ва меҳнатга ҳақ тўлаш меҳнатга

ҳақ тўлашнинг тариф ва тарифсиз тизимларида ифодаланади.

Мураккаб меҳнат ва касбий билимни талаб қиладиган ишларни бажарувчи ишчилар ва хизматчиларга касби ва лавозимига қараб турли даражадаги иш ҳақи, демак, ҳар бир тоифа учун тегишли тариф коэффициентлари белгиланади [3]. Кўпгина муаллифлар иш ҳақини ҳисобга олиш масаласини кўриб чиқдилар, аммо иқтисодий ва ижтимоий соҳалардаги доимий ўзгаришлар бухгалтерия жараёнини ва корхонада иш ҳақи ҳисоб-китобларини текшириш усуллари мунтазам янгилаш ва такомиллаштиришни талаб қилади.

Тадқиқотнинг методологик асосини умумий илмий усуллар, яъни умумий мантикий (индукция, дедукция, таҳлил ва синтез, аналогия, умумлаштириш) ва махсус илмий усуллар (қиёсий таққослаш, гуруҳлаш, статистик таҳлил) ташкил этади.

Натижалар. Мақоланинг мақсади - бухгалтерия ҳисоби ва иш ҳақи ҳисоб-китобларининг аудитининг асосий муаммоли масалаларини аниқлаш ва уларни ҳал қилиш ва такомиллаштириш бўйича таклифларни ишлаб чиқиш. Мамлакатдаги барча корхоналар, мулкчилик шаклидан ва ишлаб чиқариш ҳажмидан қатъи назар, бухгалтерия ҳисобини юритиши ва молиявий ҳисоботларни тузиши шарт.

Амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг ишончлилигини, объективлигини текшириш учун корхоналар ички аудит бўлимини тузадилар ёки аудиторлар ёки аудиторлик фирмаларининг хизматларидан фойдаланадилар. Бухгалтерия ҳисоби ва аудит учун энг машаққатлилардан бири бу иш ҳақи сегменти бўлиб, у нафақат иш ҳақини ҳисоблаш ва тўлашдан, балки ҳар

бир ходим учун ҳисоб-китобда тўловларни ҳисоблаш ва ушлаб қолишдан иборат. Иш ҳақи меҳнат муносабатларининг асосий элементи бўлиб, корхона манфаати учун фойдаланилган ишчи кучининг қийматини ва ходимнинг умрбод вақтини ифодалайди ва ходим, иш берувчи ва давлат манфаатларини ҳисобга олган ҳолда тўланади. Замонавий иқтисодий шароитда иш ҳақи одамлар ҳаётида, корхона фаолиятида муҳим рол ўйнайди [4].

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 153-моддасига мувофиқ "Иш ҳақи миқдори иш берувчи ва ходим ўртасидаги келишув билан белгиланади. Иш ҳақи қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам миқдордан кам бўлиши мумкин эмас ва энг юқори миқдор ҳеч қандай тарзда чекланмайди"[5]. Шу сабабли, бухгалтерия ҳисобининг муаммоли йўналишларини ҳал қилишга ва уларни такомиллаштириш йўналишларини танлашга алоҳида эътибор қаратиш лозим, чунки ўз вақтида ва муносиб иш ҳақи ишлаб чиқариш ва бошқарув соҳасидаги ишчилар бажарган иш сифатига, умуман олганда, корхонанинг молиявий ҳолатига таъсир қилади[6]. Биринчидан, биз иш ҳақи ва унинг муаммоли соҳаларини ҳисобга олиш масаласини кўриб чиқамиз. Республикамизда иш ҳақини ҳисобга олишни тартибга солувчи кўплаб давлат норматив-меъёрий ҳужжатлари мавжуд.

Муаммоли масалалардан бири - бухгалтерия ҳисобига ўз вақтида киритилиши керак бўлган меҳнатга ҳақ тўлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларидаги ўзгаришларнинг даврийлиги. Бухгалтернинг вазифаси иш ҳақи сифати ва меҳнатга лаёқатли фуқароларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги низомларни доимий равишда назорат

қилишдан иборат. Мониторинг бухгалтер томонидан ҳақиқий манбалар асосида ёки ҳуқуқий ахборот тизимларидан фойдаланган ҳолда корхонада амалга оширилиши мумкин. Барқарор қонунчилик базасини ишлаб чиқиш эса бу ҳисобни такомиллаштиришнинг истикболли йўналишларидан биридир. Ҳозирги вақтда иқтисодиётда "кадрлар етишмаслиги" деб таърифлаш мумкин бўлган жуда оғир вазият мавжуд. Кўпгина тармоқларда юқори малакали мутахассисларнинг кескин етишмаслиги мавжуд. Бундай шароитда яхши тузилган мотивация тизими ходимларни бошқариш тизимининг муҳим элементи ҳисобланади, айниқса тез ўсиб бораётган ва динамик ривожланаётган компаниялар учун. Шу муносабат билан ҳар бир корхонада меҳнатга ҳақ тўлаш тизимларининг самарадорлиги ва меҳнатга ҳақ тўлаш учун маблағлардан фойдаланишни таҳлил қилиш катта аҳамиятга эга. Бу жараёнда қуйидагилар зарур: иш ҳақи фонидан (иш ҳақи) фойдаланиш устидан тизимли назоратни амалга ошириш, меҳнат унумдорлигини ошириш ва маҳсулотларнинг меҳнат зичлигини камайтириш ҳисобига маблағларни тежаш имкониятларини аниқлаш.

Иш ҳақини ҳисобга олишнинг навбатдаги муаммоли йўналиши меҳнатга лаёқатсизлик варақаларини бериш каби бирламчи бухгалтерия ҳисобининг таркибий қисмидир. Ушбу ҳужжат тўлдиришнинг тўғрилигига талабларни оширди, шунинг учун бухгалтерлар уни диққат билан текширишлари ва хатолар мавжуд бўлса, уларни тузатиш учун ходимни ўз тиббий муассасасига юборишлари керак. Бу касаллик варақаларини рўйхатга олиш ва тўлаш жараёнини сезиларли даражада кечиктиради. Корхона бухгалтерлари

томонидан ушбу реестрдан фойдаланиш ҳужжатни расмийлаштириш ва касаллик таътилини ҳисоблаш жараёнини соддалаштиради ва тезлаштиради [7]. Бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш, шунингдек, ҳар бир корхона фаолиятининг ўзига хослиги ва бухгалтерия ҳисоби ишининг ҳажмига мувофиқ бирламчи ҳужжатларнинг ўзига хос шакллари ишлаб чиқиш ҳуқуқига эга эканлигига асосланиши мумкин. Бундан ташқари, бу бирламчи маълумотларни қайта ишлаш босқичларини соддалаштираш ва корхонада ҳужжат айланишининг энг оқилона тизимини шакллантириш имконини беради.

Бирламчи ҳужжатларнинг ишлаб чиқилган шакллари ошкор этилиши ва корхонанинг бухгалтерия сиёсати тўғрисидаги буйруқда рўйхатга олиниши керак. Шунингдек, иш жараёнини ёзма ва электрон форматда бир нечта ва жамловчи ҳужжатларни киритиш орқали соддалаштираш мумкин [8].

Умуман олганда, ҳар бир ходим учун катта ҳажмдаги бирламчи ҳужжатлар ва таҳлилий маълумотлар иш ҳақини ҳисобга олишнинг меҳнат зичлигини тавсифлайди. Шу сабабли, деярли барча корхоналар бухгалтернинг ишини сезиларли даражада соддалаштирадиган автоматлаштирилган бухгалтерия тизимига ўтдилар: ушбу жараённинг ўз вақтида бажарилишининг кафолати сифатида иш ҳақини автоматик равишда тўлаш, танланган мезонлар бўйича маълумотларни батафсил кўрсатиш, операцияларни автоматик ҳисоблаш ва шакллантириш, ва бошқалар. Аммо дастур ҳали ҳам қонунчиликдаги ўзгаришларга мувофиқ доимий такомиллаштириш ва янгилашни талаб қилади, шунинг учун бизнинг

фикримизча, бундай бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш манбалари:

- дастурий таъминотни янгилаш, шу жумладан, давлат ҳуқуқий базасига йўналтирилган маҳаллий дастурий маҳсулотлардан фойдаланиш;

- замон талабларига жавоб берадиган технологиядан фойдаланиш, ҳар бир тармоқ ёки бухгалтерия ишининг тури учун ихтисослаштирилган дастурларни тўғри танлаш;

- иш фаолиятини яхшилаши мумкин бўлган техник янгиликларни жорий этиш ва бошқалар.

Кўпгина корхоналарда иш ҳақини ҳисобга олишнинг навбатдаги камчиликлари операцияларнинг бажарилиши устидан назоратнинг етарли даражада эмаслиги бўлиб, унинг таркибий қисмлари қуйидагилар бўлиши мумкин:

1) иш вақтидан фойдаланишни назорат қилиш ва меҳнат унумдорлигининг ўсишини таъминлаш;

2) ижтимоий суғурта органларига ҳисобланган иш ҳақи ва ажратмаларнинг ўз вақтида ва тўғри аниқланиши ва уларни маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига киритишни назорат қилиш; [9].

3) ходимлар билан иш ҳақи ва бошқа тўловлар бўйича барча ҳисоб-китобларнинг белгиланган муддатларда бажарилишини назорат қилиш;

4) корхона ходимларига иш ҳақини тўлаш учун ажратиладиган иш ҳақи фонди ва бошқа маблағлардан фойдаланишни назорат қилиш;

5) иш вақтидан ташқари иш, байрам кунлари, тунги ва ҳоказолар учун тўловларни ҳисоблашнинг тўғрилигини текшириш;

6) оператив бухгалтерия хизматининг тўғри, ўз вақтида ва тўлиқ бажарилишини назорат қилиш.

Ушбу тадбирларни амалга ошириш корхонада бухгалтерия аппаратининг

самарадорлиги ва сифатини таъминлайди. Назорат функциялари ички аудит, назорат ва бошқалар бўлими томонидан тақдим этилган ва амалга ошириладиган бухгалтерия ҳисоби ва бошқарув ходимларининг хизмат

вазифаларига киритилган алоҳида мансабдор шахсга юкланиши мумкин.

Иш ҳақи бўйича ҳисоб-китобларни ҳисобга олишнинг ҳозирги ҳолатининг асосий муаммоли масалалари ва уларни ҳал қилиш йўллари схематик тарзда кўрсатилган (1-жадвал).

1-жадвал

Иш ҳақини ҳисобга олиш муаммоли жараёнлари¹

Иш ҳақини ҳисобга олишнинг асосий муаммоли масалалари	Иш ҳақини ҳисобга олиш муаммоларини ҳал қилиш йўллари
Кўп сонли бирламчи ҳужжатларни қайта ишлаш туфайли жараённинг мураккаблиги	Меҳнатга лаёқатсизлик гувоҳномаларининг электрон реестридан фойдаланиш. Бирламчи ҳужжатларнинг ўз шаклларини ишлаб чиқиш. Бухгалтерия жараёнини автоматлаштириш
Бухгалтерия жараёнини автоматлаштириш	Замонавий технологиялардан фойдаланиш. Дастурий таъминот янгиланишлари. Ихтисослаштирилган дастурларни танлаш. Техник янгиликларни жорий этиш
Бухгалтерия ҳисоби ва меҳнат муносабатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига даврий ўзгаришлар	Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги ўзгаришларнинг доимий мониторинги. Барқарор ҳуқуқий базани ривожлантириш. Ҳуқуқий ахборот тизимларидан фойдаланиш
Бухгалтерия операцияларининг бажарилиши устидан назоратнинг етарли даражада эмаслиги	Ходимларга алоҳида назорат ходимини киритиш. Бухгалтерия ҳисоби ва бошқарув ходимларининг хизмат вазифаларини назорат қилиш функциясини амалга ошириш. Ички аудит ёки назорат бўлимини яратиш

Бозор муносабатларининг ривожланиши билан бизнес жараёнларининг мураккаблиги ҳам юзага келади, натижада аудиторлик хизматларига талаблар ортади. Шу сабабли, эътибор бериш керак бўлган навбатдаги нарса - мавжуд бўлган аудитни такомиллаштириш ва уни ўтказиш методологиясидаги инновациялар имкониятларини кўриб чиқиш.

Иш ҳақи бўйича ҳисоб-китоблар аудитини такомиллаштириш учун бухгалтерия ҳисобининг комплекс аудитини эмас, балки бухгалтерия ҳисобининг ушбу ҳавола сизга қаратилган тематик аудитни ўтказиш керак. Текширишнинг бу усули мақсадли

эътиборни таъминлайди ва қайта ишланган маълумотларнинг аниқ миқдорини оширади, бу эса ўз навбатида аудиторлик хулосасининг сифатини оширади.

Аудит вазифаларини белгилашда аудиторлар хўжалик операцияларининг таркибини, интенсивлигини, рўйхатга олиш ва рўйхатдан ўтказиш тартибини, корхонада қўлланиладиган ахборотни қайта ишлаш технологиясининг ўзига хос хусусиятларини ва бошқа омилларни ҳисобга олишлари керак [10].

Бухгалтерия ҳисоби ҳам, аудиторлик фаолияти ҳам бевосита Ўзбекистонда тўхтовсиз модернизация қилинаётган меъёрий-ҳуқуқий базанинг таъсиридадир. Шунинг учун аудитни

¹ Муаллиф томонидан ўрганилган манбалар асосида тайёрланган

такомиллаштириш учун молиявий назорат соҳасидаги қонунчиликка ўзгартиришлар киритиш, миллий аудит стандартларини модернизатсия қилиш, уйғунлаштириш асосида халқаро ва Европа стандартларини жорий этиш зарур [11].

Аудит кўп вақт талаб қиладиган жараён дир. Кўпроқ самарали кўрсаткичларни олиш имконияти билан ишни соддалаштириш ва вақтни тежаш учун компютер технологияларидан фойдаланишни аудит соҳасига киритиш керак. Аудитни автоматлаштириш арифметик характердаги хатолар хавфини камайтиради, бутун жараённи бир бутун сифатида қамраб олади, бу текширишнинг танланган усулидан афзалликларга эга, маълумотларни турли мезонлар бўйича гуруҳлаш имконини беради. Аудит учун ихтисослаштирилган компютер дастурлари мавжуд эмаслиги сабабли, ихтисослаштирилган дастурларни ишлаб чиқиш аудитни такомиллаштиришнинг етакчи йўналиши ҳисобланади [12].

Иш ҳақи бўйича ҳисоб-китобларнинг аудити тўловлар ҳолати тўғрисида ишончли маълумот бериши керак. Аудитнинг якуний маълумотлари корхона раҳбарлари ва бўлинмалар бошлиқлари томонидан корхонанинг келажакдаги фаолияти тўғрисида қарор қабул қилишда фойдаланилади, шунинг учун бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботни текширишдан ташқари, иш ҳақини ҳисоблашни тавсифловчи кўрсаткичларни (улуш) ҳисоблаш тавсия этилади. Иш ҳақи бўйича ҳисоб-китоблар аудити сифатини ошириш учун ҳар бир алоҳида буюртмачининг хўжалик фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш керак, чунки Ўзбекистон иқтисодиёти фаолиятининг ҳозирги босқичида тадбиркорлик фаолиятининг кўплаб турлари мавжуд. Масалан, алоқа

соҳасидаги корхоналарнинг бирламчи ҳужжатлари қишлоқ хўжалиги корхоналаридаги ҳужжатлардан сезиларли фарқ қилади.

Аудитор дастлабки ҳужжатлар ва ҳисоботларни тўғридан-тўғри иш жойида тўлиқ таҳлил қилиб, қуйидагиларни аниқлайди: тўлов учун пул олинганда компанияга тақдим этилган маълумотларнинг ишончилиги ва олинган маблағларнинг мақсадли ишлатилиши, тартиб-қоидаларга риоя этилиши, иш ҳақи фондидан ортиқча тўловларга рухсат бериш, ортиқча харажат сабаблари, яъни ҳисобот маълумотларини тўлиқ нотўғри, сохталаштирилган ва кўп ҳолларда режалаштирилган кўрсаткичларни бажарганликлари ва ортиғи билан бажарганликлари учун ноқонуний мукофотлар олиш мақсадида ортиқча баҳолаш. Тугалланмаган ишлар учун ортиқча ҳақ тўлаш, хом ашё, материаллар, ёқилғи ва бошқа ресурсларни ҳисобдан чиқариш ҳолатлари тез-тез учраб туради, бу эса ўғирликга олиб келади”[13].

Иш ҳақи бўйича ҳисоб-китоблар аудитини ўтказиш учун аудитор бухгалтерия ҳисобининг ушбу соҳасида етарли билим ва тажрибага эга бўлиши, ўзгаришларни кузатиши ва профессионаллигини ошириши керак. Демак, аудиторлик фаолиятини такомиллаштиришга аудиторларнинг малака даражаси ва хизматлар сифати устидан назоратни амалга ошириш, аудиторнинг ҳақиқий мустақиллигини таъминлаш ҳамда аудиторлик хизматлари кўрсатишнинг нотўғрилиги учун аудиторларга санкция ва жазо чораларини қўллаш орқали ёрдам беради [14].

Қорхонада бухгалтерия ҳисоби ва иш фаолиятини яхшилаш учун ички аудит бўлими ташкил этилиши тавсия этилади. Ушбу бўлинма ахборотнинг

объективлигини таъминлаш учун ташкилий ва функционал жиҳатдан мустақил бўлиши керак. Бўлимнинг тузилиши корхона ҳажми ва эҳтиёжларига боғлиқ.

Юқорида айtilганларнинг барчасига асосланиб, биз иш ҳақини ҳисоблаш аудитини яхшилаш учун халқаро аудит стандартларига

Мунозара. Бухгалтерия ҳисоби ва меҳнатга ҳақ тўлаш аудитининг назарий ва ташкилий-амалий асосларини ўрганиш асосида тузилган илмий хулосалар қуйидаги афзалликларга эга:

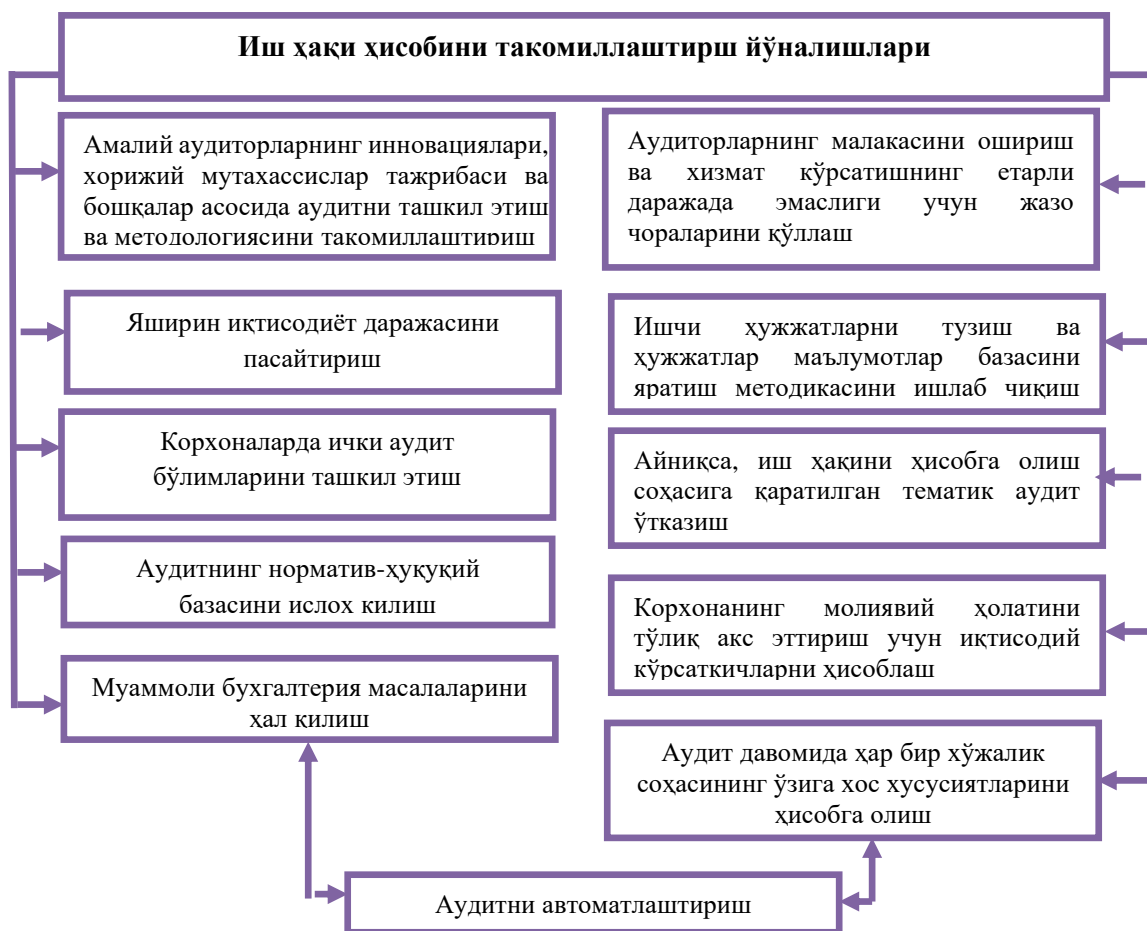
1. Меҳнатни ўлчаш усули сифатида меъёрлар тизимини такомиллаштириш ва унга ҳақ тўлашни тартибга солиш корхона ходимларининг меҳнат унумдорлиги ва

мувофиқлаштириш зарур деган хулосага келишимиз мумкин. Корхонанинг эгаллаган мавқеъи ва унинг иқтисодий фаолияти натижаларини тушуниш учун объектив ҳужжат талаб қилинади [15].

Иш ҳақи бўйича ҳисоб-китоблар аудитини такомиллаштиришнинг асосий усуллари схематик тарзда 2-расмда кўрсатилган.

корхонанинг молиявий барқарорлиги ва рақобатбардошлигини оширишга олиб келади.

2. Меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисоби ва аудитини бухгалтерия ҳисобининг алоҳида соҳаси сифатида ўрганиш унинг фан сифатида янада ривожланишига хизмат қилади.

Расм 2. Иш ҳақини ҳисоблаш аудитини такомиллаштиришнинг асосий усуллари²

² Муаллиф томонидан ўрганилган манбалар асосида тайёрланган.

Иш ҳақи ҳисоби ва аудитининг асосий йўналишлари бўйича илгари сурилган ғоялар ушбу йўналишда ўрганилаётган кўпчилик тадқиқотларда тўлиқ очиқ берилмаган ва ўз навбатида янгича ёндашувни ифодалайди.

Хулоса. Юқорида айтилганларнинг барчасини ҳисобга олган ҳолда, иш ҳақи ҳисоби аудитини такомиллаштириш долзарб масала деган хулосага келиш мумкин. Охир оқибат, аудит куйидаги масалалар бўйича маълумот ва тавсиялар беради: иш ҳақи тўловлари ҳолати, меҳнат шaroитларини яхшилаш, барқарор ишчи кучини сақлаш, меҳнат унумдорлигини ошириш, бу эса ўз навбатида корxonанинг рентабеллигига таъсир қилади.

Бугунги кунда иш ҳақи ҳисоби ўзгаришлар ва ислохотлар таъсирида, шунинг учун уни доимий равишда янгилаш ва такомиллаштириш зарур.

Муаммоларни ўрганиш жараёнида аниқланган ечимлар бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг сифатини, уларнинг ҳаққонийлиги ва ишончлилигини оширади, бу эса, ўз навбатида, бошқарув ва аудиторлик қарорларининг ҳақиқийлигига ижобий таъсир қилади.

Аудитни такомиллаштиришнинг ушбу усулларини жорий этиш унинг даражасининг ўсиши учун манба бўлиб, бу ўз навбатида аудит объектининг келажақдаги ҳолатига ва инвестиция жозибadorлигига таъсир қилувчи омил ҳисобланади.

Бундан ташқари, бухгалтерия ходимлари ва аудит соҳаси ходимларининг меҳнатни моддий ва маънавий рағбатлантириш нуқтаи назаридан ижтимоий жиҳатини, эҳтимол кейинги тадқиқотлар учун йўналиш сифатида кўриб чиқиш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. А.А.Каримов. Бухгалтерия ҳисоби . Дарслик. Т: «Shark» 2014, 292 б.
2. Х.Санаев, Р.Нарзиев. Аудит. Т: «Shark» 2001, 336 б.
3. К.Уразов, М.Пулатов. Бухгалтерия ҳисоби. Т: «Инновацион ривожланиш нашриёт матбаа уйи» 2020, 558 б.
4. Г.Н.Алексеева. Теория бухгалтерского учета. Тамбов. 2004, 98-996б
5. Й.Турсунов. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексига шарҳлар. Т.: «Адолат» 2015, 960 б.
6. Halyna Kuzmenko, Kateryna Yahelska, Oksana Artyukh, Iryna Babich, Nataliia Volenshchuk, Larisa Sulimenko, "Improved Methodology of Accounting and Audit of Payments to Employees in Ukraine," Universal Journal of Accounting and Finance, Vol. 9, No. 1, pp. 44 - 53, 2021. DOI: 10.13189 / ujaf.2021.090105
7. https://nrm.uz/products?folder=179259_buhgalterskiy_uchet_audit_ocenochnaya_deyatelnost&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana
8. Kamorjanova N, Kartashova I. Accounting: financial accounting. SPb .: Peter, 2003.p 250
9. Larysa Ivanchenkova, Larysa Skliar, Kateryna Stasiukova, Iryna Babich, Nina Tsegelnik and Yuliia Tomchuk, Improving the Organization of Accounting and Control of Payroll in Budgetary Institutions. *International Journal of Management*, 11 (6), 2020, pp. 718-727. <http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=6>
10. Ш.Файзиев. Молиявий ҳисоб аудити. Т: 2009. 4-5.6б
11. Р.Дустмурадов . Аудит асослари. Т .: 2003. 259б

12. К.Ахмаджанов,И Якубов. Аудит асослари. Т.: «Iqtisod-moliya» 2010. 2106
13. Аудит. Ўқув қўлланма. М.Тулаходжаева ва Ф.Фуломовалар таҳрири остида. Т .: 2004. 1066
14. Novik K. Problems of improving the quality of audit activity // Collection of materials of the III All-Ukrainian scientific and practical conference "Modern problems of accounting, analysis, audit and taxation of business entities: theoretical, practical and educational aspects" (Dnipro, 28- March 29, 2019). Dnepr: National Metallurgical Academy of Ukraine, 2019 pp. 616-619
15. Karimov A, Temirkhanova M, Mehmonov S. Improvement of international auditing standards and their implementation in Uzbekistan. // Collection of materials of the IX international scientific and practical conference "Actual issues of improving accounting, statistics and taxation of organizations" February 17, 2020 Tambov, 195-2036